

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Конспект лекцій
для студентів денної та заочної форм навчання
за спеціальністю 051 «Економіка»

Затверджено
редакційно-видавничою
радою університету,
протокол № 3 від 22.12.2016 р.

Харків
НТУ «ХПІ»
2017

Соціальна економіка : конспект лекцій для студентів денної та заочної форм навчання за спеціальністю 051 «Економіка» / уклад. Л. С. Ларка. – [електронне видання]. – Харків : НТУ «ХП», 2017. – 56 с.

Укладач Л. С. Ларка

Рецензент С. Е. Кучіна

Кафедра економіки і маркетингу

ВСТУП

У найбільш загальному вигляді «соціальна економіка» – це наука про сучасне цивілізоване громадянське суспільство. Це наука про той соціально-економічний устрій, який виявився не тільки вдалою теоретичною конструкцією, але й був підтверджений практикою, життям численних цивілізованих країн світу. Шляхом тривалої еволюції в розвинених країнах поступово почали напрацьовувати такий соціально-економічний устрій, який зміг би поєднати переваги ринкової економіки (вільний розвиток продуктивних сил, швидкий технічний прогрес, стимулювання виробництва і продуктивності праці на основі вільної конкуренції) і водночас усунути недоліки «вільної економіки» (недоліки монополізму, соціально-економічного зубожіння широких трудящих мас тощо).

Курс лекцій з дисципліни «Соціальна економіка» складається з двох модулів. До першого модуля входять теми, які висвітлюють значення соціальної економіки в діяльності держави. Темі лекцій, які утворюють другий модуль, відображають специфіку організації соціального захисту окремих верств населення. Темі лекцій згідно з навчальною та робочою програмами наведено в таблиці.

Таблиця – Структура курсу лекцій

Тема лекції	Кількість аудиторних годин
Модуль 1 Значення соціальної економіки в діяльності держави	
1. Соціальна економіка як основа державного управління	2
2. Нормативно-правове забезпечення соціальної політики	2
3. Планування та фінансування в соціальній економіці	2
4. Система соціального захисту населення	2
Модуль 2 Організація соціального захисту населення	
5. Соціальний захист економічно активного населення	2
6. Форми захисту соціально незахищених верств населення	2
7. Державне пенсійне страхування та недержавні пенсійні фонди	2
8. Соціальний аспект демографічної політики	2
9. Соціальна робота	2

ТЕМА 1. СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

- 1.1. Поняття соціальної економіки.*
- 1.2. Предмет соціальної економіки.*
- 1.3. Загальнонаукові методи дослідження соціально орієнтованої ринкової економіки.*

1.1. Поняття соціальної економіки

Соціальна економіка – це сукупність соціально-економічних стосунків між людьми, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг за умови обмежених ресурсів. Вона створює визначену економічну систему (господарство), яка свідомо орієнтована на розвиток особистості, економічне зростання та соціальний прогрес, підвищення добробуту та рівня життя в країні.

У теорії вирізняють поняття :

- «вільна ринкова економіка»,
- «соціальна ринкова економіка».

Характерні риси вільної ринкової економіки:

- приватна власність на засоби виробництва;
- діяльність на принципах економії ресурсів;
- ціноутворення шляхом вільної конкуренції на ринках.

Названі принципи у чистому вигляді діяли дві сотні років тому. Тодішню форму господарювання називали «вільною ринковою економікою» (хоча й тоді вона була не зовсім вільною). В економічній теорії панував принцип «вільного підприємництва». За цим принципом економіка має розвиватися вільно, без зовнішнього втручання. «Невидима рука» ринку сама впорається із своїми проблемами (А. Сміт).

Одразу слід зазначити, що «вільна ринкова економіка», окрім відомих переваг, має той суттєвий недолік, що пущена на самоплив, залишена сама на себе, вона з часом руйнує і спростовує свої власні принципи – приватну власність окремих товаровиробників підпорядковує величезним монополіям, «вільне ціноутворення» з часом спотворюється монополістичним, а доходи на «фактори виробництва» далеко не завжди відповідають їх змісту. У не вигідному становищі опиняється й головна продуктивна сила суспільства – наймана праця. Внаслідок надмірної пропозиції робочої сили доходи робітників час

від часу опускаються до рівня, нижчого за прожитковий. Отже, «вільна ринкова економіка», пущена на самоплив, незворотно вела до такого зубожіння все нових верств населення, що внаслідок соціальних заворушень під загрозою опинилося саме її існування.

Шляхом тривалої еволюції в розвинених країнах поступово почали організовувати такий соціально-економічний устрій, який зміг би поєднати переваги ринкової економіки (вільний розвиток продуктивних сил, швидкий технічний прогрес, стимулювання виробництва і продуктивності праці на основі вільної конкуренції) і водночас усувати недоліки «вільної економіки» (недоліки монополізму, соціально-економічного зубожіння широких трудящих мас тощо).

Поступово формувався новий соціально-економічний устрій, який дістав назву «соціальна ринкова економіка». На відміну від «вільної ринкової економіки», новий лад передбачає певне (в різних країнах по-різному) втручання держави в економічні і соціальні процеси. Було визнано, що держава повинна підтримувати дію конкурентного механізму в такий спосіб, щоб економіка діяла на користь усіх і не занепадала.

«Соціальна ринкова економіка» основана на певних, досить суперечливих постулатах:

- ринок – основа економіки; численні соціально-економічні проблеми ринок розв'язати не може;
- ефективна ринкова економіка здатна створити засоби для вирішення соціальних завдань у суспільстві;
- ринкова економіка має бути спрямована на задоволення зростаючих потреб споживачів.

Отже, «соціальна ринкова економіка» – це соціально-економічний устрій, економічну основу якого становить ринок, але він не може розв'язати багатьох соціальних проблем, а тому вдається до послуг держави.

У центрі соціальної ринкової економіки знаходиться індивід з його потребами, інтересами, його стосунками з іншими людьми, членами суспільства, установами, організаціями, урядом держави, які проявляються в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Одним з головних принципів соціально орієнтованої ринкової економіки є принцип соціальної справедливості.

Соціальна справедливість – це одна з найважливіших цінностей життя суспільства, що передбачає урівноваженість прав і обов'язків громадян, а та-

кож інтересів суспільства, колективу та окремої особи; це наявність рівних можливостей для реалізації своїх здібностей і задоволення соціально-економічних потреб для окремих індивідів, трудових колективів, соціальних верств і груп залежно від рівня розвитку технологічного способу виробництва (передусім від продуктивних сил).

При первіснообщинному ладі соціальна справедливість означала передусім рівність у розподілі добутих благ; за рабовласницького – не асоціювалася з рівністю та означала відмінність у становищі окремих індивідів і соціальних груп залежно від їх достоїнств; за феодалізму – пов'язувалася з достоїнствами окремих людей і соціальних верств, зумовлених, у свою чергу, благородним походженням. За капіталізму, при наявності дрібних товаровиробників, а також малих за обсягом капіталістичних підприємств соціальна справедливість пов'язується з можливістю продати товар залежно від величини втіленої в ньому індивідуальної праці (для дрібних товаровиробників) і привласнити рівновеликий прибуток на рівновеликий капітал (для малого, середнього бізнесу), а також з можливістю продати свою робочу силу залежно від величини її вартості для юридичних осіб.

Досягнення певної соціальної справедливості можливе лише за умови виконання державою широкомасштабних соціально-економічних функцій, зокрема запровадження прогресивного оподаткування, зростання соціальних витрат на відтворення робочої сили належної якості, охорони довкілля та ін.

Соціально орієнтована ринкова економіка функціонує на основі економічного та соціального порядку.

Економічний порядок – це правила, що регулюють організаційну структуру економіки; здійснення економічних процесів; дію сукупності інститутів, відповідальних за управління економікою та надання їй конкретної організаційної форми. Він включає: порядок, який регулює права власності; грошовий та валютний порядок; конкурентний порядок; порядок, який регулює зовнішньоекономічну діяльність.

Соціальний порядок – це сукупність інститутів і норм, які визначають соціальний стан громадян та окремих груп населення, а також соціальні стосунки між членами суспільства. Соціальний порядок охоплює: порядок у сфері праці; порядок у системі соціального страхування, соціальної допомоги; майновий порядок; житловий порядок; пенсійний порядок, та ін.

1.2. Предмет соціальної економіки

У найбільш загальному вигляді «соціальна економіка» – це наука про сучасне цивілізоване громадянське суспільство. Це наука про той соціально-економічний устрій, який виявився не тільки вдалою теоретичною конструкцією, але й був підтверджений практикою, життям численних цивілізованих країн світу.

У певному розумінні «соціальна економіка» як наука охоплює усю складність суто економічної, соціально-політичної і морально-ідеологічної організації суспільства. Сучасне суспільство в країнах так званих «соціальних економік» являє собою складну комбінацію взаємозумовлених елементів – економічних, соціальних, політичних, ідеологічних, моральних, історичних та ін.

Суто економічна організація в такому суспільстві базується на поєднанні ринку (приватна форма економіки) і держави (державний сектор економіки). На сьогодні в різних країнах світу ця проблема розв'язана приблизно таким чином: на приватний сектор припадає приблизно 60 – 80 % народного господарства, а на державний сектор відповідно ~ 40 – 20 %. Соціально орієнтовані суспільства витрачають приблизно 20 – 30 % ВВП на соціальні програми, тобто перерозподіляють національний дохід країни на засадах, відмінних від суто ринкового механізму.

Соціально-політичною формою організації сучасних цивілізованих країн являються різні види демократичного устрою з парламентсько-президентською або президентсько-парламентською формами управління. Закономірністю є більш висока питома вага виконавчої влади для країн з менш розвинутою економікою і більш високим демократичним плюралізмом для країн з високорозвиненими економічними системами. В галузі морально-ідеологічній – сучасні країни світу базуються на великих релігіях світу – християнство, ісламізм, буддизм, іудаїзм – з численними відгалуженнями і особливостями названих релігій не тільки в окремих регіонах світу, але й в окремих країнах та регіонах всередині країн. Достатньо сказати, що лише на Заході України є кілька релігійних конфесій, які суттєво відрізняються одна від одної. Ми вже не торкаємося відмінностей між країнами і народами, що їх населяють, кожний з яких має свою віру, уподобання та менталітет.

Отже, сучасні суспільства так званих «соціальних економік» являють собою надзвичайно складну комбінацію різноманітних організацій та елементів єдиного соціально-економічного і політичного організму. «Соціальна еко-

номіка» як наука, хоча і не заглиблюється у все це розмаїття і різнобарвність, принаймні має брати до уваги усю цю складність і суперечливість явищ.

1.3. Загальнонаукові методи дослідження соціально орієнтованої ринкової економіки

Загальнонаукові методи дослідження соціально орієнтованої ринкової економіки включають: метод наукової абстракції; аналіз та синтез; індукцію та дедукцію; поєднання історичного та логічного підходів; кількісний аналіз; системний підхід; специфічні методи дослідження.

На основі методу наукової абстракції при дослідженні явища виділяються тільки найбільш суттєві фактори. Дослідник абстрагується від ймовірних факторів.

Аналіз економічних процесів зумовлює розділення процесу (об'єкта) на складові елементи, кожний з яких детально досліджується. Він дозволяє сформулювати абстрактні визначення, які розкривають суть економічних явищ.

Синтез – це процес, протилежний аналізу, він з'єднує розділені елементи в одне ціле та дозволяє розкрити особливості взаємозв'язків між елементами.

Соціально-економічні висновки базуються на індукції та дедукції. Індукція – це рух творчої думки від часткового до загального, від окремих факторів до загальних висновків. Дедукція – це навпаки: рух творчої думки від загального до часткового.

Поєднання історичного та логічного підходів в дослідженнях дозволяє врахувати історизм подій в динаміці економічних змін.

Кількісний аналіз базується на використанні статистичної інформації, економіко-математичних розрахунків та моделюванні, побудуванні схем та графічних залежностей відповідно до ідеї.

До специфічних методів дослідження належать порівняльний аналіз, соціально-економічний експеримент. Метою соціально-економічного експерименту є доказ правомірності запропонованої соціально-економічної концепції, гіпотези на основі наукового обґрунтування та існуючого досвіду в економічній галузі.

Окреме місце в апараті дослідження соціально орієнтованої економіки займає соціальна статистика, яка вивчає кількісний аспект масових суспільних явищ і процесів, досліджує закономірності соціального розвитку в нероз-

ривному зв'язку з якісною визначеністю. Як галузь науки вона розробляє системи прийомів і методів збору, обробки та аналізу числової інформації про соціальні явища і процеси в суспільстві. Соціальна статистика як галузь практичної діяльності спрямована на виконання органами державної статистики роботи зі збору та узагальнення числових матеріалів, що характеризують певні соціальні процеси. Вона відрізняється від інших галузей предметом та об'єктом дослідження, каналами отримання первинної інформації, застосуванням спеціальних прийомів її обробки та узагальнення, практичним використанням результатів аналізу.

Соціальна статистика дає кількісну характеристику суспільних структур, життєдіяльності людей, їх взаємовідносин з державою і правом, з'ясовує закономірності в поведінці людей, в розподілі благ між ними, вивчає сукупності людей, окремих індивідів, використовуючи як об'єкти дослідження множини моментів, в яких зафіксовано параметри однієї і тієї ж особи. Вона виявляє соціальні індикатори (системи соціальних показників) певних процесів, оцінює їх стійкість і змінюваність у певному часі, стадії в розвитку суспільства. Наприклад, індикатори забезпеченості добробуту сім'ї (наявність автомобіля, багатокімнатної квартири, замиського будинку). Значущими напрямками дослідження в соціальній статистиці є: соціальна і демографічна структура населення, її динаміка; рівень життя і добробут; рівень здоров'я, культури та освіти нації; моральна статистика; суспільна думка, політичне життя. Об'єкти дослідження соціальної статистики: споживачі послуг, матеріальних і духовних цінностей, інформації, що репрезентовані індивідуальними (людина, населення як сукупність індивідів) і груповими (сім'я, трудовий колектив) об'єктами, та особи, структури, що надають населенню послуги, організовують соціальний процес, їхня діяльність визначає обсяг та якість наданих послуг і цінностей.

Виробництво і споживання послуг, цінностей, інформації – два основні взаємопов'язані аспекти соціального процесу.

Запитання для самоперевірки

1. Чим відрізняється вільна ринкова економіка від соціальної ринкової економіки?
2. Які характерні риси притаманні вільній ринковій економіці?
3. У чому полягає принцип соціальної справедливості?
4. Яка методологічна база дослідження соціальної економіки?
5. Чим відрізняється індукція від дедукції?

ТЕМА 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Класифікація нормативних документів, що регламентують соціальну роботу в Україні.

2.2. Основні положення Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017 від 05.10.2000 р.

2.1. Класифікація нормативних документів, що регламентують соціальну роботу в Україні

Законодавчу, нормативно-правову основу соціальної роботи в Україні, як і в інших країнах світу, визначають правові документи, які умовно згруповані у чотири групи відповідно до суб'єктів їх видання:

1) регламентуючі, дорадчі документи світового співтовариства (акти, декларації, пакти, конвенції, рекомендації, резолюції ООН, ВООЗ, МОП, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.);

2) внутрішньодержавні юридичні акти (Конституція, закони, укази, розпорядження Президента України, постанови уряду України, накази, рішення колегій та інструкції Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Державного комітету у справах сім'ї та молоді та ін.);

3) документи муніципальних утворень (міські і сільські райони, мікрорайони (трудові колективи);

4) рішення, накази, розпорядження безпосередньо закладів та організацій.

Законодавчу базу соціальної роботи в Україні становлять такі міжнародні документи: Загальна декларація прав людини (ООН, 10 грудня 1948 р.); Міжнародний пакт про цивільні і політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Нью-Йорк, 19 грудня 1966 р.).

У Загальній декларації прав людини (ст. 22) наголошується, що «кожен як член суспільства має право на соціальне забезпечення, а також на здійснення економічних, соціальних і культурних прав, необхідних для його гідності й вільного розвитку його особистості, за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до організації і ресурсів кожної держави». У Загальній декларації прав людини зазначається, що кожен має право на працю, вільний вибір виду зайнятості, відпочинок і дозвілля, включаючи розумне обмеження робочої години; на життєвий рівень,

необхідний для підтримання здоров'я і добробуту свого народу і своєї сім'ї, та інші права і свободи.

У Міжнародному пакті про цивільні і політичні права зазначається, що «держави, які беруть участь у пакті, звертають увагу на те, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої усім членам людської спільноти, і рівних і невід'ємних прав їх є основою волі, справедливості і загального світу».

Особлива увага у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права приділяється гарантії права на працю, соціальне забезпечення, охорону дітей і жінок, захист від бідності і голоду. У ст. 6 зазначається: «Заходи, що повинні бути вжиті державами, що беруть участь у цьому Пакті, з метою повного здійснення цього права (на працю), включають програми технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення неухильного економічного, соціального і культурного розвитку і повної виробничої зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні й економічні свободи людини».

В Україні наявна законодавча база, яка складається із переліку нормативних актів, що регламентують соціальну роботу та захист населення, – всього 46 законів і указів Президента України, декрети Кабінету Міністрів України, постанови Кабінету Міністрів України, розпорядження Президента України та Кабінету Міністрів України, накази – всього 88 найменувань.

У головному Законі України – Конституції України, прийнятій 28 червня 1996 р., гарантуються основні права і свободи громадян.

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчуженими та непорушними.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

У ст. 46 гарантується право на соціальний захист, що включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також

бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Дуже важливим для правової основи соціальної роботи є Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії».

Основні засади державної політики щодо ветеранів праці та громадян похилого віку висвітлені у Законі України від 16 грудня 1993 р. № 3721-XII «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку». Держава гарантує кожному ветерану праці та громадянину похилого віку належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб, надання різних видів допомоги шляхом: реалізації права на працю відповідно до професійної підготовки, трудових навичок і з урахуванням стану здоров'я; забезпечення пенсіями і допомогою; надання житла; створення умов для підтримки здоров'я і активного довголіття відповідно до сучасних досягнень науки; організації соціально-побутового обслуговування, розвитку мережі матеріально-технічної бази для стаціонарних закладів і надомних форм обслуговування громадян похилого віку, а також підготовки відповідних спеціалістів.

Напрямки соціального захисту інвалідів відображені в Законі України від 21 березня 1991 р. № 875-XII «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Діяльність держави щодо інвалідів виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціально-побутових і соціально-психологічних умов для задоволення їхніх потреб у відновленні здоров'я, матеріальному забезпеченні, посиленій трудовій та громадській діяльності.

У Законі України від 14 січня 1998 р. № 16/98 «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» визначається поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником

або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Окремі закони визначають порядок державної соціальної допомоги різним категоріям громадян: «Про охорону дитинства», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про основні принципи соціального захисту ветеранів праці й інших громадян літнього віку».

2.2. Основні положення Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017 від 05.10.2000 р.

(із змінами, внесеними згідно із Законом № 4523-VI (4523-17) від 15.03.2012, ВВР, 2013, № 3, ст.22)

Державні соціальні стандарти – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій.

Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Соціальні норми і нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

Нормативи витрат (фінансування) – показники поточних і капітальних витрат з бюджетів усіх рівнів на забезпечення задоволення потреб на рівні, не нижчому від державних соціальних стандартів і нормативів.

Класифікація соціальних нормативів наведена у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Класифікація соціальних нормативів

Ознака класифікації	Вид нормативу	Зміст нормативу
За характером задоволення соціальних потреб	споживання	Розміри споживання в натуральному виразі за певний проміжок часу (за рік, за місяць, за день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг
	забезпечення	Визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг
	доходу	Розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обраховується на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення
За рівнем задоволення соціальних потреб	раціонального споживання	Рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб
	мінімального споживання	Соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, виходячи з соціальних або фізіологічних потреб
	статистичні	Нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення чи його окремих соціально-демографічних груп

Запитання для самоперевірки

1. До якої групи документів, що регламентують роботу в Україні, належить Конституція України?
2. Які закони України утворюють законодавчу базу соціальної роботи?
3. З яких елементів складається величина прожиткового мінімуму?
4. Які соціальні нормативи Ви знаєте?
5. На основі яких нормативів визначають нормативи доходів?

ТЕМА 3. ПЛАНУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1. Принципи формування державних соціальних стандартів і нормативів.

3.2. Державні соціальні нормативи у сфері соціальних послуг.

3.3. Державні соціальні гарантії.

3.4. Фінансове забезпечення надання державних соціальних гарантії.

3.1. Принципи формування державних соціальних стандартів і нормативів

Формування державних соціальних стандартів і нормативів здійснюється за такими принципами:

- забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантії достатнього життєвого рівня для кожного;
- законодавчого встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів;
- диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу до визначення нормативів;
- наукової обґрунтованості норм споживання та забезпечення;
- соціального партнерства;
- гласності та громадського контролю при їх визначенні і застосуванні;
- урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин.

Державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються та затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України за участю та погодженням з іншими сторонами соціального партнерства, якщо інше не передбачено Конституцією України та законами України.

3.2. Державні соціальні нормативи у сфері соціальних послуг

Державні соціальні нормативи у сфері надання соціальних послуг встановлюються для визначення розмірів державних гарантії соціальної підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Їх класифікація наведена в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Класифікація державних соціальних нормативів у сфері соціальних послуг

Група державних соціальних нормативів	Склад групи
Державні соціальні нормативи житлово-комунального обслуговування	– гранична норма оплати послуг з утримання житла, житлово-комунальних послуг залежно від отриманого доходу; соціальна норма житла та нормативи користування житлово-комунальними послугами, щодо оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії малозабезпеченим громадянам; показники якості надання житлово-комунальних послуг
Державні соціальні нормативи транспортно-го обслуговування та зв'язку	– норми забезпечення транспортом загального користування; показники якості транспортного обслуговування; норми забезпеченості населення послугами зв'язку
Державні соціальні нормативи охорони здоров'я	– перелік та обсяг гарантованого рівня медичної допомоги громадянам; нормативи надання медичної допомоги, що включають обсяг діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур; нормативи пільгового забезпечення окремих категорій населення лікарськими засобами; нормативи забезпечення стаціонарною медичною допомогою; нормативи забезпечення медикаментами; нормативи санаторно-курортного забезпечення; нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я
Державні соціальні нормативи забезпечення навчальними закладами	– перелік та обсяг послуг, що надаються державними і комунальними закладами дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти; нормативи граничного наповнювання класів, груп та співвідношення вихованців, учнів, студентів і педагогічних працівників у навчальних закладах; норми матеріального забезпечення навчальних закладів та додаткових видів соціального і матеріального забезпечення учнів
Державні соціальні нормативи обслуговування закладами культури	– перелік та обсяг безоплатних послуг, які надаються населенню закладами, підприємствами, організаціями та установами культури; показники якості надання населенню послуг закладами, підприємствами, організаціями та установами культури; нормативи забезпечення населення закладами, підприємствами, організаціями та установами культури
Державні соціальні нормативи обслуговування закладами фізичної культури та спорту	– перелік та обсяг безоплатних послуг, які надаються населенню закладами фізичної культури, спорту, а також дитячо-юнацькими спортивними школами; нормативи забезпечення населення закладами фізичної культури та спорту
Державні соціальні нормативи побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування	– нормативи забезпечення населення побутовими послугами; показники якості надання побутових послуг; нормативи забезпечення торговельною площею та місцями у закладах громадського харчування; показники якості та безпеки товарів і послуг підприємств громадського харчування

3.3. Державні соціальні гарантії

Основні державні соціальні гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.

До основних державних соціальних гарантій включаються:

- мінімальний розмір заробітної плати;
- мінімальний розмір пенсії за віком;
- неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат.

Основні державні соціальні гарантії, які є джерелом існування, не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

До інших державних соціальних гарантій належать гарантії щодо:

- рівня життя населення, що постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
- стипендій учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів;
- індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін;
- надання гарантованих обсягів соціально-культурного, житлово-комунального, транспортного, побутового обслуговування та обслуговування у сфері освіти, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, торгівлі та громадського харчування;
- забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах та послугах окремим категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки.

3.4. Фінансове забезпечення надання державних соціальних гарантій

Надання державних соціальних гарантій здійснюється за рахунок бюджетів усіх рівнів, коштів підприємств, установ і організацій та соціальних фондів на засадах адресності і цільового використання.

Державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти і нормативи є підставою для розрахунку видатків на соціальні цілі і формування на їх основі бюджетів усіх рівнів та соціальних фондів, міжбюджетних відносин, розробки загальнодержавних і місцевих програм економічного і соціального розвитку.

Залучення підприємствами, установами, організаціями соціально-культурного, житлово-комунального, побутового обслуговування, закладами охорони здоров'я та освіти коштів з додаткових джерел фінансування, не заборонених законом, не є підставою для зменшення бюджетного фінансування відповідно до нормативів.

З метою забезпечення надання державних соціальних гарантій обраховуються такі види нормативів витрат (фінансування):

- нормативи фінансування поточних витрат на одного мешканця, а для окремих видів соціальних послуг – на одну особу, яка підлягає даному виду обслуговування;

- нормативи фінансування поточних витрат на утримання мережі закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, організацій, установ соціально-культурного, житлово-комунального та побутового обслуговування;

- нормативи державних капітальних вкладень на будівництво закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, організацій, установ соціально-культурного, житлово-комунального та побутового обслуговування.

Нормативи фінансування встановлюються під час прийняття Закону України про Державний бюджет України на поточний рік, а також під час формування бюджетів соціальних фондів.

Держава здійснює фінансову підтримку місцевого самоврядування з метою забезпечення надання державних соціальних гарантій на основі нормативів витрат (фінансування).

Цільова державна підтримка здійснюється з метою вирівнювання можливостей окремих територіальних громад щодо забезпечення надання державних соціальних гарантій.

Запитання для самоперевірки

1. Як Ви розумієте принцип соціального партнерства при формуванні державних соціальних стандартів?

2. З яких елементів складаються державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я?

3. До якої групи державних соціальних нормативів належать показники якості надання житлово-комунальних послуг?

4. Які соціальні державні гарантії належать до основних?

5. Як визначаються нормативи фінансування основних гарантій?

ТЕМА 4. СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

4.1. Поняття соціального захисту.

4.2. Структура системи соціального захисту.

4.3. Суб'єкти системи соціального захисту.

4.4. Соціальне страхування як елемент системи соціального захисту.

4.1. Поняття соціального захисту

Соціальний захист – це система економічних, соціальних та організаційних заходів, які здійснюються державою для підтримки незахищених верств населення – пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни, багатодітних сімей та інших малозабезпечених громадян.

Розвиток ринкової економіки обов'язково веде до зростання армії безробітних. Ринкова економіка проголошує правило: хочеш жити краще – заробляй. Це стимулює розвиток підприємництва, усуває зрівнялівку. Абсолютно новою в Україні стала проблема банкрутства підприємств і швидке зростання безробіття. Безробіття – неминучий атрибут ринкової економіки.

У результаті офіційна система соціального захисту має вирішувати набагато більше проблем, ніж раніше, особливо тих, що стосуються бідності та безробіття. Соціальний захист населення спрямований не тільки на боротьбу з бідністю шляхом організації невідкладної персональної допомоги бідним, а й на запобігання бідності, надавши можливість людям створити засади соціального захисту під час свого активного періоду життя.

У сучасних умовах різноманітних форм власності, розширення видів трудової діяльності, виникнення тіньової економіки відбувається різка поляризація населення України: з одного боку, утворюється клас соціальної еліти, чий дохід у багато разів перевищує максимальну офіційну заробітну плату, з іншого – відбувається падіння життєвого рівня більшості населення.

Основними завданнями соціального захисту в Україні є:

- забезпечення мінімального рівня заробітної плати, її індексації згідно з прожитковим мінімумом, встановленим Верховною Радою України;
- задоволення належного рівня охорони здоров'я та освітньо-культурних потреб задля всебічного розвитку особистості;
- захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян;
- вирівнювання рівнів життя окремих категорій населення тощо.

Реалізація цих завдань можлива лише за умови комплексного використання різних методів і важелів, зокрема, реалізації конституційних прав гро-

мадян на працю і допомогу з безробіття, запровадження оплати праці не нижче мінімального рівня, індексації заробітної плати в умовах зростання цін та прожиткового мінімуму, надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим сім'ям та сім'ям, які мають дітей, матеріального забезпечення у разі досягнення пенсійного віку, тимчасової або постійної втрати працездатності, втрати годувальника тощо.

У результаті аварії на Чорнобильській АЕС, однієї з найтяжчих трагедій ХХ століття, офіційно визнані такими, що потребують допомоги – безкоштовного лікування, забезпечення продуктами харчування, дострокового виходу на пенсію, – 3,2 млн. чоловік; 130 тис. складають переселенці із територій, визнаних непридатними, небезпечними для проживання.

З часу розпаду адміністративної системи проявилася ще одна «хвороба» економіки – бюджетний дефіцит, перевищення видатків над доходами. Бюджетний дефіцит мав місце практично в усіх країнах світу, але причини його утворення різні. Дефіцит може бути результатом здійснення значних державних вкладень у розвиток економіки в силу надзвичайних обставин (війна, стихійне лихо), а також відображати кризові явища в економіці. Зростання дефіциту призводить до збільшення заборгованості з виплати заробітної плати, пенсій, стипендій та інших виплат.

4.2. Структура системи соціального захисту

Головною рисою системи соціального захисту в адміністративно-розподільчій економіці було те, що вона базувалася на обов'язковій участі громадян у суспільному виробництві. Обов'язковість праці виключала питання про безробіття. Питання про страхування від безробіття просто не існувало. Основним джерелом доходів була оплата праці працівників по найму. Перевагою такої системи оплати був її гарантований характер. Форми споживання носили колективний характер. У ринковій економіці переважають індивідуальні форми споживання. Значна кількість соціальних пільг в адміністративно-розподільчій економіці надавалася працівникам в натуральній формі. Це стосується насамперед дитячого відпочинку, таборів відпочинку, баз відпочинку, санаторіїв-профілакторіїв. Безкоштовно надавались медичні послуги. Квартирна плата компенсувала лише незначну частину витрат на створення та отримання житла.

Структура системи соціального захисту населення в Україні наведена на рис. 4.1.

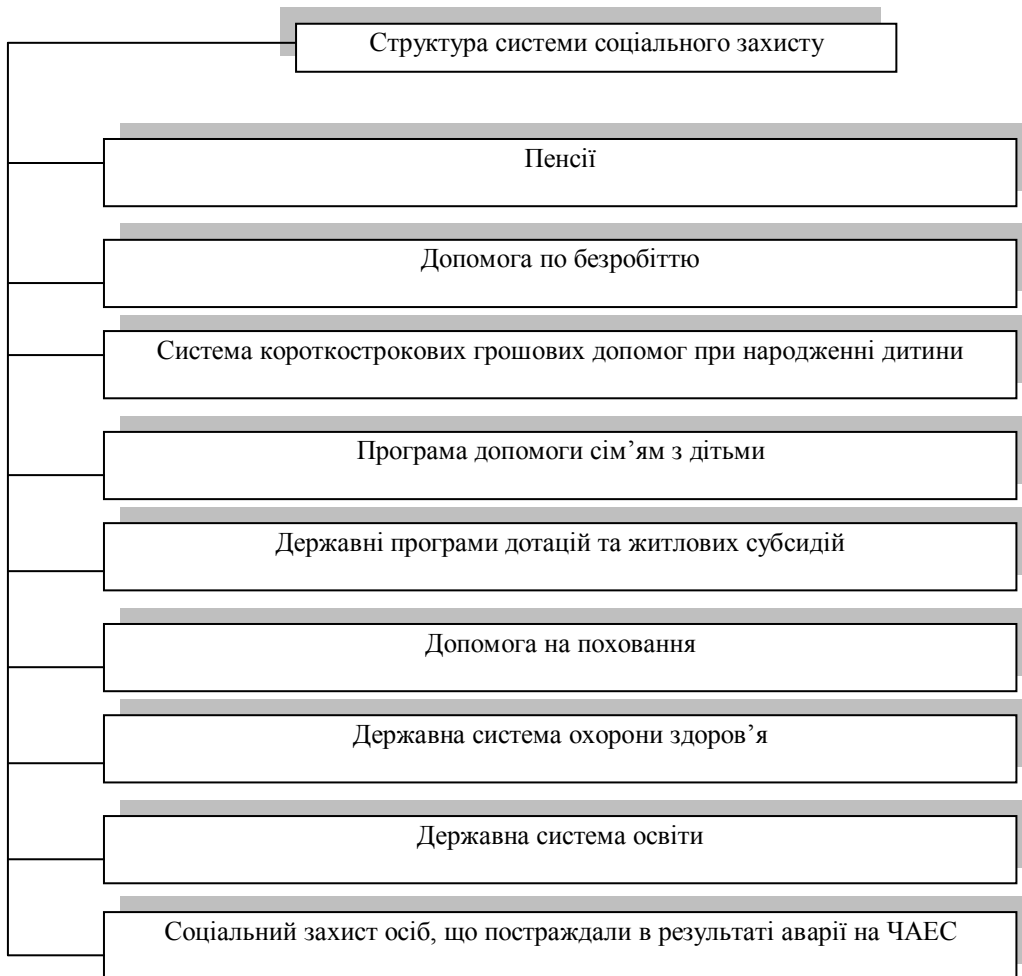

Рисунок 4.1 – Система соціального захисту населення в Україні

Сучасна система соціального захисту України базується на старому фундаменті, який сформувався ще за часів радянської влади. В 2003 році прийнято новий пенсійний закон, який передбачає перехід системи пенсійного забезпечення до системи соціального страхування. Було розширено допомогу сім'ям і підвищено пенсії. В 1992 році створено Пенсійний фонд України, який вперше узгодив заробітну плату із розміром допомоги, того ж року почала функціонувати Служба зайнятості населення. Під час проведення комплексних заходів соціального захисту населення продовжувався процес підвищення розмірів всіх видів соціальних виплат, розширилось коло осіб, які користуються матеріальною підтримкою держави. Це було закріплено прийняттям цілого ряду законів («Про зайнятість населення», «Про мінімальний споживчий бюджет», «Про основи захищеності інвалідів», «Про статус і соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та інші).

4.3. Суб'єкти системи соціального захисту

Система соціального захисту включає три суб'єкти:

- державу (основний інститут політичної системи, що здійснює управління суспільством, охорону його економічної та соціальної сфери, культури. Державу відрізняє, по-перше, наявність органів, що здійснюють верховну владу, яка поширюється на все населення; по-друге, наявність права – сукупності загально-обов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою; по-третє, наявність певної території, на яку поширюється влада, юрисдикції держави);

- юридичних осіб (організація, суб'єкт права, здатний від свого імені набувати майнових та особистих немайнових прав і нести обов'язки та самостійно брати участь у правовідносинах, бути позивачем та відповідачем у суді. В Україні організація визнається юридичною особою виключно після проведення її державної реєстрації та внесення до Єдиного державного реєстру);

- громадян (громадянин України – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України).

Частина заходів системи соціального захисту стосується усіх членів суспільства, а частина адресована окремим соціальним групам.

Перша група заходів:

- забезпечення кожній особі можливості застосування своїх здібностей і отримання доходу;
- визначення офіційного прожиткового мінімуму;
- захист інтересів споживачів;
- індексація доходів.

Друга група заходів соціального захисту стосується окремих груп населення, зокрема безробітних, пенсіонерів, інвалідів, ветеранів праці та військової служби, сімей з дітьми, дітей-сиріт, вимушених переселенців та біженців, що зазнали впливу катастроф (повені, землетруси, засухи тощо).

Система соціального захисту ґрунтується на таких принципах, як:

- всезагальність;
- доступність;
- різноманітність видів забезпечення;
- адекватність рівню розвитку економіки країни.

4.4. Соціальне страхування як елемент системи соціального захисту

У системі соціального захисту населення найважливішим елементом є соціальне страхування.

Розвиток страхового ринку і використання його в інтересах сталого розвитку національної економіки в умовах її інтеграції у світове економічне співтовариство та посилення процесів глобалізації є важливим компонентом національної безпеки.

Соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття в незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел.

В Україні сформувалися такі види соціального страхування:

- 1) пенсійне страхування;
- 2) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням;
- 3) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- 4) страхування на випадок безробіття.

Пенсійне страхування – це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності; одна із основних форм соціального захисту, в основі якої лежить страховий метод, тобто внесення в особливі фонди обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності, незалежно від форм власності і видів господарської діяльності, та особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, й використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням, передбачає матеріальне забезпечення громадян у зв'язку з втратою заробітної плати (доходу) внаслідок тимчасової втрати працездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, догляду за малолітньою дитиною, часткову компенса-

цію витрат, пов'язаних із народженням дитини, смертю застрахованої особи або членів її сім'ї, а також надання соціальних послуг за рахунок бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Страхування від нещасного випадку є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист, охорона життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності. Завданнями страхування від нещасного випадку є: проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці; відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань; відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим і членам їхніх сімей.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг.

Для удосконалення системи соціального страхування в Україні необхідно: удосконалити систему правового забезпечення розвитку ринку соціального страхування та державного регулювання і нагляду за діяльністю його учасників; впровадити стимулюючу податкову політику на підприємствах; створити економічну основу забезпечення відшкодування основних фінансових ризиків, що вимагає встановлення обґрунтованого розміру тарифів страхових внесків, поступового перетворення страхових фондів у фінансово-кредитні страхові компанії; створення сприятливих умов для розвитку добровільного страхування, в тому числі на комерційних засадах тощо.

Запитання для самоперевірки

1. Які завдання соціального захисту в Україні?
2. З яких елементів складається система соціального захисту населення України?
3. Які суб'єкти системи соціального захисту Ви знаєте?
4. Які види соціального страхування існують в Україні?
5. Які заходи сприятимуть удосконаленню системи соціального захисту?

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ

5.1. Основні напрями соціального захисту економічно активного населення.

5.2. Державна політика на ринку праці.

5.3. Соціальний захист у разі настання безробіття.

5.4. Соціальний захист у разі настання нещасних випадків на виробництві.

5.1. Основні напрями соціального захисту економічно активного населення

Економічно активне населення – це частина населення обох статей, яка протягом певного періоду забезпечує пропозицію своєї робочої сили для виробництва товарів і надання послуг.

Кількісно економічно активне населення складається з:

- чисельності зайнятих економічною діяльністю;
- чисельності безробітних, до яких відносять чітко визначені групи людей.

Зайняті економічною діяльністю – це особи у віці 15 – 70 років, які виконують роботи за винагороду за наймом на умовах повного або неповного робочого часу, працюють індивідуально (самостійно) або в окремих громадян-роботодавців, на власному (сімейному) підприємстві, безоплатно працюючи члени домашнього господарства, зайняті в особистому підсобному сільському господарстві, а також тимчасово відсутні на роботі. Зайнятими вважаються особи, які працювали протягом тижня не менше 4 годин (в особистому підсобному господарстві – не менше 30 годин) незалежно від того, була це постійна, тимчасова, сезонна, випадкова чи інша робота.

Безробітні – це особи у віці 15 – 70 років (як зареєстровані, так і незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють такі умови:

- не мають роботи (прибуткового заняття);
- шукають роботу;
- намагаються організувати власну справу;
- готові приступити до роботи протягом наступних двох тижнів.

До цієї категорії належать також особи, що навчаються за направленнями служби зайнятості, знайшли роботу і чекають відповіді або готуються до неї приступити, але в цей час ще не працюють.

Кількість економічно активного населення України на I квартал 2013 р. становить 21,8 млн. осіб, в I кв. 2015 р. – 18,1 млн. осіб.

Соціальний захист економічно активного населення здійснюється за такими напрямками: регулювання державою ринку праці; соціальний захист у разі настання безробіття; соціальний захист у разі настання нещасних випадків на виробництві.

5.2. Державна політика на ринку праці

Державна політика зайнятості населення базується на принципах:

1) пріоритетності забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості в процесі реалізації активної соціально-економічної політики держави;

2) відповідальності держави за формування та реалізацію політики у сфері зайнятості населення;

3) забезпечення рівних можливостей населення у реалізації конституційного права на працю;

4) сприяння ефективному використанню трудового потенціалу та забезпечення соціального захисту населення від безробіття.

Метою державної політики у сфері зайнятості населення є:

1) забезпечення рівних можливостей особам у реалізації їх права на працю;

2) сприяння підвищенню професійного рівня працездатного населення відповідно до суспільних потреб;

3) сприяння зайнятості населення, у тому числі в сільській місцевості та на депресивних територіях;

4) забезпечення економіки кваліфікованими кадрами;

5) збалансування попиту на робочу силу (створення належної кількості робочих місць) та її пропонування (створення умов для професійного розвитку, гідних умов для праці);

6) пріоритетність забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості;

7) забезпечення соціального захисту осіб у разі настання безробіття;

8) посилення соціального та правового захисту громадян України, які працюють за кордоном, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва, укладення міжнародних договорів, що стосуються питань захисту прав трудових мігрантів.

Основними напрямками державної політики у сфері зайнятості населення є:

1) створення умов для розвитку економіки та сприяння створенню нових робочих місць;

2) задоволення попиту пріоритетних галузей економіки у висококваліфікованих працівниках;

3) посилення мотивації до легальної і продуктивної праці;

4) активізація підприємницької ініціативи та самостійної зайнятості населення;

5) удосконалення системи професійного навчання з урахуванням інтересів особистості, потреб економіки та ринку праці;

6) сприяння підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання у професійному розвитку працівників;

7) збалансування попиту і пропонування щодо обсягу та рівня кваліфікації робочої сили на ринку праці шляхом системного прогнозування потреб економіки;

8) сприяння зайнятості громадян;

9) забезпечення створення рівних можливостей для реалізації суб'єктами господарювання інфраструктурних проектів та цільових програм, що фінансуються за рахунок державних коштів;

10) координація та контроль діяльності суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні;

11) повернення безробітних до продуктивної зайнятості;

12) міжнародне співробітництво у сфері забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють за кордоном;

13) взаємодія органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, роботодавців та професійних спілок з метою забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості, зокрема здійснення заходів щодо сприяння зайнятості населення;

14) забезпечення ефективного та цільового використання коштів, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення;

15) здійснення заходів, що сприяють зайнятості громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці;

16) заохочення роботодавців, які зберігають діючі та створюють нові робочі місця насамперед для громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці;

17) забезпечення співпраці центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, інших посередників з працевлаштування та установ соціальної, професійної і трудової реабілітації інвалідів, центрів соціальних служб для молоді;

18) захист внутрішнього ринку праці шляхом регулювання залучення до роботи іноземних працівників.

Держава забезпечує реалізацію політики у сфері зайнятості населення шляхом:

1) проведення податкової, кредитно-грошової, інвестиційної, бюджетної, соціальної, зовнішньоекономічної та інноваційної політики з метою розширення сфери застосування праці, забезпечення повної, продуктивної, вільно обраної зайнятості, підвищення рівня кваліфікації та конкурентоспроможності робочої сили;

2) визначення у загальнодержавних програмах економічного та соціального розвитку, програмах економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст показників розвитку ринку праці та зайнятості населення та їх оцінювання за результатами реалізації таких програм;

3) включення до системи регулювання ринку праці заходів щодо запровадження стимулювання вітчизняного виробництва до створення нових робочих місць у пріоритетних галузях економіки та сільській місцевості;

4) сприяння підвищенню конкурентоспроможності робочої сили та зайнятості населення;

5) соціального захисту громадян у разі настання безробіття;

6) сприяння самозайнятості населення шляхом стимулювання відкриття власного бізнесу, в тому числі в сільських населених пунктах та на депресивних територіях;

7) розвитку сільського аграрного туризму, кластерів народних художніх промислів;

8) створення умов для забезпечення підвищення конкурентоспроможності робочої сили та її мобільності;

9) прогнозування та оцінки впливу на ринок праці політики у сфері зайнятості;

10) ліцензування діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

Основними нормативними актами, згідно з якими здійснюється регулювання ринку праці в Україні, є Закон України «Про зайнятість населення» та Державна програма зайнятості. У цьому Законі надано визначення категорії зайнятості населення, права громадян у виборі виду діяльності, статусу безробітних, визначені право на допомогу по безробіттю, додаткові гарантії для окремих категорій населення, основні завдання служби зайнятості, механізм формування та використання фонду сприяння зайнятості населення, роль підприємств, установ і організацій в реалізації державної політики зайнятості.

Основні функції регулювання ринку праці в Україні здійснюють Міністерство праці та Міністерство соціального захисту населення. Для реалізації програми зайнятості і забезпечення громадянам відповідних гарантій по всій території України створено державну службу зайнятості. До її обов'язків входить аналіз і прогнозування попиту та пропозиції на робочу силу, облік вільних робочих місць і громадян, які звертаються з питань працевлаштування, надання допомоги громадянам у професійній орієнтації, доборі роботи і працевлаштуванні та власникам підприємств – у доборі необхідних працівників; організація при потребі професійної підготовки і перепідготовки громадян; реєстрація безробітних і виплата допомоги по безробіттю; участь у підготовці територіальних програм зайнятості та заходів щодо захищеності різних груп населення від безробіття.

Певні функції з регулювання ринку праці виконує Міністерство економіки та управління, департаменти економіки місцевих державних адміністрацій. Вони здійснюють аналіз і прогноз чисельності населення, трудових ресурсів та ринку праці, в складі індикативних планів розробляють зведений баланс трудових ресурсів, зведений баланс ринку праці, заходи щодо забезпечення зайнятості та соціального захисту населення.

Держава гарантує у сфері зайнятості:

1) вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміну професії;

- 2) одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства;
- 3) професійну орієнтацію з метою самовизначення та реалізації здатності особи до праці;
- 4) професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці;
- 5) підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями;
- 6) безоплатне сприяння у працевлаштуванні, обранні підходящої роботи та одержанні інформації про ситуацію на ринку праці та перспективи його розвитку;
- 7) соціальний захист у разі настання безробіття;
- 8) захист від дискримінації у сфері зайнятості, необгрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення;
- 9) додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян.

5.3. Соціальний захист у разі настання безробіття

Кожен має право на соціальний захист у разі настання безробіття, що реалізується шляхом:

- 1) участі в загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на випадок безробіття, яке передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття;
- 2) надання безоплатних соціальних послуг, зокрема, інформаційно-консультаційних та профорієнтаційних, професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації з урахуванням попиту на ринку праці, сприяння у працевлаштуванні, зокрема, шляхом фінансової підтримки самозайнятості та реалізації підприємницької ініціативи відповідно до законодавства;
- 3) надання особливих гарантій працівникам, які втратили роботу у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці;
- 4) надання додаткової гарантії зайнятості окремим категоріям населення, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці.

Допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітними підприємницької діяльності, надається застрахованим та незастрахованим особам, визнаним у встановленому порядку безробітними. Порядок реєстрації, перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, і безробітних затверджено Постановою Кабінету Міністрів України

від 14.02.2007 р. № 219, Порядок надання допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності, затверджено Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 20.11.2000 р. № 307.

Статусу безробітного може набути особа працездатного віку до призначення пенсії (зокрема на пільгових умовах або за вислугу років), яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів, готова та здатна приступити до роботи. Статус безробітного надається цим особам за їх особистою заявою у разі відсутності підходящої роботи з першого дня реєстрації у територіальних органах центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції (центр зайнятості), незалежно від зареєстрованого місця проживання чи місця перебування.

Допомога по безробіттю призначається центрами зайнятості за місцем перебування безробітного на обліку і виплачується в установленому порядку через банківські установи.

Допомога по безробіттю призначається на підставі особистої заяви безробітного, довідки (довідок) про середню заробітну плату (дохід) за останнім місцем (кількома місцями) роботи чи служби, трудової книжки, військового квитка, копії цивільно-правового договору та пред'явленням (за наявності) свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, паспорта або іншого документа, що посвідчує особу.

Згідно з п. 1 ст. 23 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» застраховані особи, визнані в установленому порядку безробітними, страховий стаж яких протягом 12 місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, становить не менше ніж шість місяців за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, мають право на допомогу по безробіттю залежно від страхового стажу. Розмір цієї допомоги визначається у відсотках до їхньої середньої заробітної плати (доходу), визначеної відповідно до Порядку обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.2001 р. № 1266, залежно від страхового стажу: до двох років – 50 %, від двох до шести років – 55 %, від шести до 10 – 60 %, понад 10 років – 70 %.

Допомога по безробіттю виплачується залежно від тривалості безробіття у відсотках до визначеного розміру: перші 90 календарних днів – 100 %, упродовж наступних 90 календарних днів – 80 %; у подальшому – 70 %.

Допомога по безробіттю не може перевищувати чотирикратного розміру прожиткового мінімуму, для працездатних осіб, встановленого Законом.

Застраховані особи, визнані в установленому порядку безробітними, які протягом 12 місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування мають страховий стаж менше шести місяців або звільнені з останнього місця роботи з підстав, передбачених пунктами 3, 4, 7 і 8 статті 40 (п. 3 – систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення; п. 4 – прогул (в тому числі відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин; п. 7 – поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; п. 8 – вчинення за місцем роботи розкрадання), статтями 41 (додаткові підстави розірвання трудового договору з працівником) і 45 (розірвання трудового договору з керівником на вимогу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника)) Кодексу законів про працю України, молодь, яка закінчила або припинила навчання, звільнилась з військової або невійськової служби, мають право на допомогу по безробіттю у мінімальному розмірі. Мінімальний розмір встановлюється Правлінням Фонду.

Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття постановою 12.04.2012 р. № 327 установило мінімальний розмір допомоги по безробіттю – 544 грн.

Виплата допомоги по безробіттю особам, які звільнилися з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин, починається з 91-го календарного дня.

Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів протягом 2 років. Для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію) тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 720 календарних днів, для осіб, які шукають роботу вперше, та інших незастрахованих осіб – 180 календарних днів.

5.4. Соціальний захист у разі настання нещасних випадків на виробництві

Страховання від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків – некомерційна самоврядна організація.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, здійснює державний нагляд у галузі загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у частині забезпечення відповідності чинному законодавству рішень правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Страховими виплатами є грошові суми, які Фонд соціального страхування від нещасних випадків виплачує застрахованому чи особам, які мають на це право, у разі настання страхового випадку. Фінансування Фонду соціального страхування від нещасних випадків здійснюється за рахунок внесків роботодавців: для підприємств – з віднесенням на валові витрати виробництва, для бюджетних установ та організацій – з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення; капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках; коштів, що надійшли від стягнення штрафів і пені із страхувальників та їх посадових осіб; добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Працівники не несуть ніяких витрат на страхування від нещасного випадку. Кошти на здійснення страхування від нещасного випадку не включаються до складу Державного бюджету України та використовуються виключно за їх прямим призначенням.

Запитання для самоперевірки

1. Чи належать безробітні особи до економічно активного населення?
2. Які умови надання статусу безробітного?
3. Назвіть основні напрями соціального захисту економічно активного населення.
4. Які основні напрями державної політики у сфері зайнятості населення?
5. Чи сплачують працівники внески у Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві?

ТЕМА 6. ФОРМИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

6.1. Поняття соціально незахищених верств населення.

6.2. Основні форми захисту соціально незахищених верств населення.

6.1. Поняття соціально незахищених верств населення

Аналіз економічних перетворень останніх років свідчить, що соціальні втрати України за ці роки досягли максимального розміру, становище найбільш вразливих верств населення оцінюється як критичне.

Дестабілізація суспільства сприяє збільшенню кількості девіантної поведінки: алкоголізації, наркоманії, бродяжництва, жебракування, криміналізації суспільства. Зростає кількість тяжких злочинів. Набувають поширення інфекційні та психічні захворювання. Зменшуються можливості молодого покоління в отриманні освіти, набуті професії. Інтенсивність процесу розшарування суспільства веде до різкого збільшення частки знедолених та маргіналізованих верств населення при збереженні відносно невеликої частки багатих. Подібні процеси сприяють розмиванню середнього шару населення, що є дуже небезпечним. У будь-якій країні завжди є найвразливіші соціальні групи, які потребують підвищеної уваги з боку суспільства та держави. Практика розвинених країн свідчить, що захист соціально вразливого населення повинен бути пріоритетним напрямком соціальної політики держави.

До соціально незахищених верств населення належать:

- громадяни похилого віку (особи, що досягли 70 років);
- інваліди;
- пенсіонери;
- ветерани;
- воїни-інтернаціоналісти;
- діти;
- учні загальноосвітніх установ;
- студенти;
- молоді родини;
- неповні родини;
- багатодітні родини;
- малозабезпечені категорії громадян (особи, що мають з об'єктивних причин дохід нижче бюджету прожиткового мінімуму);

- інші особи, які найбільшою мірою потребують соціальної допомоги й підтримки з боку держави.

6.2. Основні форми захисту соціально незахищених верств населення

Соціальний захист та допомога населенню повинні бути диференційовані залежно від рівня доходу, міри працездатності, а в окремих випадках – за принципом зайнятості в суспільному виробництві.

Диференційований підхід до вибору форм і заходів соціального захисту гарантує: для працездатного населення створення належних умов праці і робочих місць; для непрацездатних (або працездатних, які за певних обставин потребують державної підтримки), пенсіонерів та інвалідів – соціально гарантований рівень життя та підтримку держави; для деяких особливо вразливих верств населення – розроблення та впровадження спеціальних програм соціальної підтримки. Дієвою формою, яка відображає диференційованість соціального захисту, є адресна допомога категоріям населення, що найбільш потребують такої підтримки.

У наш час в Україні соціальний захист вразливих верств населення здійснюється шляхом таких форм: виплати пенсій за віком, з інвалідності, в разі втрати годувальника, за вислугу років, за особливі заслуги перед Україною, соціальних пенсій; виплати державних допомог (трудові допомоги, соціальні допомоги, допомога тим, хто доглядає психічно хворих; допомоги при малозабезпеченості); виплати адресної соціальної допомоги (житлово-комунальні субсидії; адресна допомога малозабезпеченим сім'ям); соціальне обслуговування непрацездатних (стаціонарне обслуговування, обслуговування на дому тощо); надання пільг ветеранам війни, інвалідам, особам, які мають особливі заслуги перед Україною.

Запитання для самоперевірки

1. Які громадяни належать до соціально незахищених верств населення?
2. Які форми соціального захисту існують для незахищених верств населення?
3. Як Ви думаєте, які недоліки в організації соціального захисту інвалідів існують в Україні?
4. Проаналізуйте ефективність соціального захисту багатодітних родин в Україні.
5. Сформулюйте напрями підвищення ефективності соціального захисту соціально незахищених верств населення.

ТЕМА 7. ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ ТА НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ

7.1. Сутність пенсійної реформи в Україні.

7.2. Недержавні пенсійні фонди.

7.3. Вік виходу на пенсію для жінок і чоловіків.

7.1. Сутність пенсійної реформи в Україні

В Україні обрано шлях поступового запровадження трирівневої пенсійної системи:

- рівень перший: солідарна система;
- рівень другий: загальнообов'язкова накопичувальна система;
- рівень третій: добровільна недержавна система пенсійних заощаджень.

Основні завдання пенсійної реформи:

- підвищити рівень життя пенсіонерів;
- встановити залежність розмірів пенсій від величини заробітку і трудового стажу;
- забезпечити фінансову стабільність пенсійної системи;
- заохотити громадян до заощадження коштів на старість;
- створити більш ефективну та дієву систему адміністративного управління в пенсійному забезпеченні.

Трирівнева пенсійна система дозволить розподілити між її складовими ризики, пов'язані зі змінами в демографічній ситуації (до чого більш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці і на ринку капіталів (що відчутніше в накопичувальній системі). Такий розподіл ризиків дозволить зробити пенсійну систему більш стійкою та фінансово збалансованою. Це забезпечить працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію.

Рівень 1 – солідарна система

Реформа солідарної системи передбачає:

- Охоплення системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування усіх працюючих громадян (у тому числі і тих, що забезпечують себе роботою самостійно, а також найманих працівників у приватному секторі економіки).

- Запровадження нової формули нарахування пенсій, що передбачає розширення періоду врахування заробітку при визначенні розмірів пенсій (на підставі даних системи персоніфікованого обліку внесків), зарахування до

страхового стажу періодів, за які сплачено страхові внески, ставить майбутній розмір пенсії у залежність від величини заробітку, з якого сплачувались пенсійні внески, та страхового стажу, протягом якого вони сплачувались. Причому, сьогоднішнім пенсіонерам буде надано право на перерахунок призначеної їм пенсії за умовами нового Закону.

- Розмежування джерел фінансування пенсій, призначених за різними пенсійними програмами. На першому етапі – розмежування джерел фінансування з Державним бюджетом, а на другому – поступове переведення фінансування дострокових пенсій інших категорій підвищених пенсій у систему недержавних професійних та корпоративних пенсійних фондів з обов'язковим відрахуванням до них пенсійних внесків з боку відповідних роботодавців.

- Фінансування з Державного бюджету дефіциту коштів в рамках солідарної системи у разі його виникнення.

- Поступове запровадження системи управління Пенсійним фондом на основі паритетного представництва сторін соціального партнерства (представників держави, роботодавців та працівників).

Таким чином перший рівень являтиме собою солідарну систему пенсійних виплат, внески до якої сплачуватимуться усіма працюючими громадянами країни та їх роботодавцями.

Із солідарної системи пенсійного страхування в Україні призначатимуться:

- пенсії за віком, при досягненні пенсійного віку 60 років та за наявності страхового стажу не менше п'ятнадцяти років;

- пенсії за інвалідністю, за наявності необхідного страхового стажу в залежності від віку визнання застрахованої особи інвалідом. Розміри пенсій обчислюватимуться у відсотках до розмірів пенсій за віком та з урахуванням до страхового стажу періоду від дня визнання застрахованої особи інвалідом до дня досягнення нею загальноустановленого пенсійного віку;

- пенсії у разі втрати годувальника, за наявності необхідного страхового стажу на момент смерті застрахованої особи, тривалість якого визначатиметься в залежності від віку, у якому застрахована особа померла.

Рівень 2 – загальнообов'язкова накопичувальна система

Створення другого рівня пенсійної системи означатиме запровадження в нашій країні системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Суть такої системи полягатиме у тому, що частина обов'язкових

внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишиться незмінним) накопичуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді та обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів. Управління пенсійними коштами здійснюватимуть компанії з управління активами (для яких ця діяльність є професійною і буде ліцензуватись), обраними на конкурсній (тендерній) основі. При інвестуванні пенсійних активів компанії будуть діяти згідно з вимогами законопроектів щодо напрямків інвестування, ринків, на яких можна буде здійснювати інвестиції, та вимог до диверсифікації (вкладання коштів у різні напрямки) інвестиційних вкладень. Безпосереднє зберігання пенсійних активів буде здійснювати банківська установа – зберігач, яка буде нести відповідальність за цільове використання цих активів.

Введення другого рівня пенсійного страхування дозволить:

- збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу (сукупний середній розмір пенсійних виплат із солідарної та обов'язкової накопичувальної системи очікується на рівні 55 – 60 % середньої заробітної плати в Україні, а зараз такі виплати складають близько 35 %);
- посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже, посилити зацікавленість громадян та їх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;
- зменшити «податковий тиск» на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника;
- успадковувати кошти, обліковані на персональному пенсійному накопичувальному рахунку, родичам застрахованої особи;
- створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки;
- розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнем пенсійної системи, і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань у економічному розвитку держави;

- підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами.

Впроваджуватись другий рівень буде лише після формування необхідних економічних передумов та створення відлагодженої й ефективної системи державного нагляду та регулювання у цій сфері, а також необхідної інфраструктури.

Передбачається, що законом про загальнообов'язкове пенсійне забезпечення громадянам буде надано право, у разі бажання, перевести їх обов'язкові пенсійні заощадження з Накопичувального фонду до обраного ними недержавного пенсійного фонду (тобто на третій рівень). Це дозволить застрахованим особам самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика є найбільш прийнятною для інвестування їх пенсійних заощаджень, а отже, більшою мірою впливати на розмір своєї майбутньої пенсії.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Рівень 3 – добровільна недержавна система пенсійних заощаджень

Третій рівень пенсійного забезпечення передбачено створювати у вигляді системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення за пенсійними схемами з визначеними внесками, які вимагають менших адміністративних витрат. Основу такої системи будуть становити недержавні пенсійні фонди.

7.2. Недержавні пенсійні фонди

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) являють собою непідприємницькі, тобто створені не з метою розподілення прибутку між засновниками (учасниками), товариства і створюються відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», що вступив в дію 1 січня 2004 року.

З прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», в прикінцевих положеннях якого, створеним до набуття цим Законом чинності, пропонувалося впродовж певного терміну привести свою діяльність і організацію у відповідність його положенням, деякі фонди безслідно зникли (що в принципі неможливо зараз), а найбільш великі та солідні працюють і донині, за новим законодавством.

Будь-який НПФ створюється з єдиною метою: накопичення пенсії для своїх учасників, і ніякої іншої мети мати не може. Але відмінності між ними існують. Так, всі НПФ поділяються на три види.

Відкриті – недержавні пенсійні фонди, засновниками яких можуть бути будь-які одна або кілька юридичних осіб (крім установ, фінансованих з державного бюджету), а учасниками – будь-які фізичні особи незалежно від місця і характеру їхньої роботи.

Корпоративні – недержавні пенсійні фонди, засновниками яких можуть бути юридичні особи-роботодавці і до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники. Учасниками таких фондів можуть бути винятково фізичні особи, що перебувають у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками і роботодавцями-платниками цього фонду.

Професійні – недержавні пенсійні фонди, засновниками яких можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні союзи (об'єднання професійних союзів), або фізичні особи, пов'язані за родом їхньої професійної діяльності. Учасниками такого фонду можуть бути винятково фізичні особи, пов'язані за родом їхньої професійної діяльності, визначеної в статуті фонду.

Діяльність НПФ відбувається таким чином. Після того, як засновники виконають усі умови для відкриття НПФ та отримання необхідних свідоцтв, Рада НПФ (створена засновником(-ми) і затверджена Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг (ДФП) – колегіальним органом управління НПФ в складі не менше п'яти осіб) підписує договори з Адміністратором НПФ, Компанією з управління активами та банком-зберігачем.

Зупинимось детальніше на цих суб'єктах:

Компанія-адміністратор НПФ (АПФ) – юридична особа, що здійснює адміністрування НПФ на умовах Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Адміністратор фонду акумулює пенсійні внески, веде персоніфікований облік кожного вкладника й учасника фонду, регулярно звітує перед ними, Радою фонду і державними органами контролю і нагляду

Компанія з управління активами (КУА) – юридична особа, що здійснює професійну діяльність з управління активами на підставі відповідної ліцензії Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку на здійснення такої діяльності.

Банк-зберігач НПФ – банк, що здійснює депозитарну діяльність зберігача цінних паперів і відповідає вимогам Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Він регулярно звітує перед Адміністратором фонду про стан пенсійних активів, зміну їхньої вартості і рух пенсійних коштів.

7.3. Вік виходу на пенсію для жінок і чоловіків

Умови призначення пенсії за віком встановлюються статтею 26 Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування». Особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років та наявності страхового стажу не менше 15 років.

До досягнення цього віку право на пенсію за віком мають жінки 1961 року народження і старші після досягнення ними такого віку:

- 55 років – які народилися до 30 вересня 1956 р. включно;
- 55 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1956 р. по 31 березня 1957 р.;
- 56 років – які народилися з 1 квітня 1957 р. по 30 вересня 1957 р.;
- 56 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1957 р. по 31 березня 1958 р.;
- 57 років – які народилися з 1 квітня 1958 р. по 30 вересня 1958 р.;
- 57 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1958 р. по 31 березня 1959 р.;
- 58 років – які народилися з 1 квітня 1959 р. по 30 вересня 1959 р.;
- 58 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1959 р. по 31 березня 1960 р.;
- 59 років – які народилися з 1 квітня 1960 р. по 30 вересня 1960 р.;
- 59 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1960 р. по 31 березня 1961 р.;
- 60 років – які народилися з 1 квітня 1961 р. по 31 грудня 1961 р..

Запитання для самоперевірки

1. З яких рівнів складається пенсійна система України?
2. Які завдання вирішує пенсійна реформа в Україні?
3. Як Ви розумієте солідарну систему пенсійного забезпечення?
4. Які з рівнів пенсійної системи утворюють систему загальнообов’язкового пенсійного страхування?
5. Назвіть види недержавних пенсійних фондів.

ТЕМА 8. СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

8.1. Поняття демографічної політики.

8.2. Основні демографічні показники України.

8.3. Соціальна політика як інструмент впливу на демографічну політику.

8.1. Поняття демографічної політики

Демографічна політика – це цілеспрямована діяльність державних органів й інших соціальних інститутів у сфері регулювання процесів відтворення населення, покликана зберігати або змінювати тенденції динаміки чисельності, структури, розселення і якості населення.

Вона покликана впливати на таке:

- формування бажаного для суспільства режиму відтворення населення;
- збереження або зміну тенденцій у сфері динаміки чисельності і структури населення, темпів їх змін, динаміки народжуваності, смертності, сімейного складу, розселення, внутрішньої і зовнішньої міграції;
- якісні характеристики населення.

Вона розглядається як органічна частина соціальної політики, специфічна за своїми цілями і частково за методами їх досягнення, але узгоджена з іншими сферами, такими як регулювання умов зайнятості і праці, а також рівня життя і соціального забезпечення населення, освіти, охорони здоров'я тощо.

Демографічна політика ґрунтується на комплексі різних заходів: економічних, правових, виховних і пропагандистських. Ефективність демографічної політики можна визначити як досягнення поставленої мети у короткий термін з мінімальними економічними витратами.

Суб'єкт демографічної політики – держава як засіб впливу на відтворення населення в потрібному для суспільства напрямі.

Об'єкт демографічної політики – складні і важкопередбачувані демографічні процеси: народжуваність і смертність, заходи щодо оптимізації їх співвідношення з точки зору досягнення найтривалішого періоду активної творчої діяльності і середньої тривалості життя людини. Більшість існуючих у сфері демографічних відносин явищ: шлюбність, розлученість, міграція – були і залишаються в основному особистою справою індивіда, подружньої пари, сім'ї. Тому управління демографічною поведінкою не може спиратися на будь-яке адміністрування, примус чи заборони.

Цілі демографічної політики зазвичай зводяться до такого:

- формування бажаного режиму відтворення населення;
- збереження або зміни тенденцій в області:
- динаміки чисельності і структури населення;
- темпів їх змін;
- динаміки народжуваності;
- смертності;
- сімейного складу;
- розселення;
- внутрішньої і зовнішньої міграції;
- якісних характеристик населення.

Цілі можуть бути задані у вигляді цільової вимоги (словесний опис цілей), цільового показника або системи показників, досягнення яких інтерпретується як реалізація цілей демографічної політики. Серед показників, апробованих у практиці різних країн, найрідше зустрічається власне чисельність населення (наприклад, в КНДР – не перевищити чисельність в 1200 млн. чоловік в 2000 р. або в Румунії часів Н. Чаушеску – досягти чисельності в 30 млн. чоловік). Країни, що розвиваються, як цільовий показник найчастіше вибирають зниження темпів зростання населення за певний період, зниження загального або сумарного коефіцієнта народжуваності. У всесвітньому плані дій у сфері народонаселення (Бухарест, 1974) і в Рекомендаціях по його подальшому здійсненню (Мехіко, 1984) країнам з високим рівнем смертності пропонувалося використовувати як цілі демографічної політики досягнення певних рівнів середньої тривалості життя або зниження дитячої смертності. У розвинених країнах для регулювання притоку іноземців практикуються імміграційні квоти – обмеження на в'їзд і натуралізацію іноземців.

Демографічна політика не може і не повинна підміняти соціальну та економічну політику. Спроби вирішувати соціально-економічні проблеми заходами демографічної політики ніколи не приводили до бажаних й ефективних результатів.

Основні напрями демографічної політики включають:

- державну допомогу сім'ям з дітьми;
- створення умов для поєднання батьківства з активною професійною діяльністю;
- зниження захворюваності і смертності;
- збільшення тривалості життя;

- поліпшення якісних характеристик населення;
- регулювання міграційних процесів, урбанізації і розселення;
- соціальну підтримку інвалідів, немолодих і працевдатних тощо.

Ці напрями повинні бути узгоджені з такими важливими сферами соціальної політики, як:

- зайнятість;
- регулювання доходів;
- освіта;
- охорона здоров'я;
- професійна підготовка;
- житлове будівництво;
- розвиток сфери послуг;
- соціальне забезпечення.

8.2. Основні демографічні показники України

Основні демографічні показники за січень-травень 2014 року у порівнянні з аналогічним періодом 2013 року		
	2013	2014
Кількість народжених, тис. осіб	186 328	192 411
Коефіцієнт народжуваності	10,4	10,8
Кількість померлих, тис. осіб	273 805	280 847
Коефіцієнт смертності	15,4	15,8
Природний рух населення, тис. осіб	- 87 477	- 88 436
Коефіцієнт природного руху	- 5,0	- 5,0
Кількість померлих дітей у віці до 1 року, тис. осіб	1 586	1 549
Коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року	7,8	7,8
Сальдо міграції, тис. осіб	+ 15 167	+ 10 836
Сальдо міграції (на 10 000 осіб)	+ 8,5	+ 6,1

Станом на 1 червня 2014 року чисельність наявного населення України становила 42 995,5 тис. осіб (без врахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя). Міське населення материкової України налічувало 29 699,2 тис. осіб (69,1 %), сільського – 13 296,3 тис. осіб (30,9 %). Густота населення – 75,2 осіб/км².

Тривалість життя в Україні, років														
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004	2008	2012
чоловіки	61,3	65,4	67,4	67,9	66,3	65,5	64,6	65,2	65,7	61,3	62,3	62,0	62,2	66,1
жінки	69,7	72,2	73,9	74,6	74,3	74,2	74,0	74,0	75,0	72,6	73,6	73,6	74,2	76,0

За результатами Всеукраїнського перепису населення, кількість чоловіків становила 22 млн. 441 тис. осіб, або 46,3 %, жінок – 26 млн. 16 тис. осіб, або 53,7 %.

Динаміка статевого складу населення України за даними переписів								
	1926	1939	1959	1970	1979	1989	2001	2013
чоловіки	48,4 %	47,7 %	44,4 %	45,2 %	45,6 %	46,2 %	46,3 %	46,2 %
жінки	51,6 %	52,3 %	55,6 %	54,8 %	54,4 %	53,9 %	53,7 %	53,8 %

Основні причини смертності населення України у 2012 р.		
Хвороба	Кількість померлих, тис.	Частка, %
Хвороби системи кровообігу	436,4	65,8
Новоутворення	92,9	14,0
Зовнішні причини смерті	41,7	6,3
Хвороби органів травлення	27,7	4,2
Хвороби органів дихання	17,1	2,6
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби	13,9	2,1
Інші причини	33,4	5
Всього померлих	663,1	100

8.3. Соціальна політика як інструмент впливу на демографічну політику

Соціальна політика – це діяльність владних структур, інших суб'єктів соціально-політичного життя, що знаходить свій вияв в управлінні соціальним розвитком суспільства, у здійсненні заходів для задоволення матеріальних і духовних потреб його членів та в регулюванні процесів соціальної диференціації суспільства.

Позбутися депопуляції, яка нині в Україні в цілому й у сільських поселеннях, зокрема, зумовлена низькою народжуваністю, можна, мабуть, років через 30–40. А це можливо за умови, якщо у сімей сформується потреба у більшій кількості дітей, ніж нині. Для цього необхідно більше ніж у 20 разів збільшити частку сімей із трьома-чотирма дітьми і різко скоротити однодітність. Головною проблемою тут є підвищення престижу сімейного способу життя, а також цінності середньодітної сім'ї із трьома-чотирма дітьми. При цьому необхідно поліпшити матеріальний стан сімей, щоб народження дитини будь-якої послідовності не переводило її відразу до розряду бідних.

За роки незалежності України демографічний розвиток відбувався під впливом значного ряду факторів – глобалізаційних, історичних, політичних, соціально-економічних, власне регіональних. Внаслідок їхньої взаємодії Україна має один з невтішних показників серед пострадянських республік щодо скорочення народжуваності, зростання смертності, прогресивного зростання чисельності дітей, які народилися поза шлюбом, збільшення від'ємного сальдо міграції населення тощо, що створює суттєві проблеми для забезпечення стабільного розвитку країни.

У демографічному розвитку важливі не лише кількісні аспекти, але і якісні. Отже, майбутнє демографічного розвитку України та її регіонів залежить від репродуктивної поведінки молоді, у зв'язку з чим вимагається реалізація молодіжної демографічної програми, яка включатиме:

- врахування інтересів і потреб молодих громадян на основі залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні та реалізації програм і політики, які стосуються молоді й усього суспільства;

- забезпечення захисту їхніх прав і законних інтересів в економічній та соціальній сферах, яке сприятиме розвитку творчого й репродуктивного потенціалу;

- стимулювання зайнятості серед молоді;

- охорону здоров'я підлітків і молоді;

- проведення статевого виховання й реалізація політики щодо зниження, а згодом і запобігання підліткової вагітності та народжуваності;

- охорону й профілактику здоров'я дітей.

Програма регулювання міграційних процесів повинна орієнтуватися на сприяння поверненню етнічних українців і колишніх громадян України; забезпечення повернення зовнішніх трудових мігрантів; забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють за кордоном; запобігання нелегальної трудової міграції населення за межі країни.

Запитання для самоперевірки

1. Як Ви розумієте ефективну демографічну політику держави?
2. Назвіть основні цілі демографічної політики.
3. Як між собою пов'язані демографічна та соціальна політики?
4. Які заходи Ви пропонуєте для удосконалення демографічної ситуації в Україні?
5. Проаналізуйте вплив факторів на соціальну політику України.

ТЕМА 9. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

9.1. Об'єкт і суб'єкт соціальної роботи, їх класифікація.

9.2. Діяльність недержавних організацій у соціальній сфері України.

9.3. Теорії соціальної роботи.

9.1. Об'єкт і суб'єкт соціальної роботи, їх класифікація

Соціальна робота стає самостійним феноменом сучасної цивілізації, що відображає діалектику поєднання загальнолюдських цінностей та унікальності особи.

Об'єкт і суб'єкт соціальної роботи є її основними структурними елементами. Під об'єктом розуміють усіх, хто потребує допомоги незалежно від її характеру та специфіки. Усі, хто надає таку допомогу, належать до суб'єктів соціальної роботи.

Отже, соціальна робота – це своєрідна взаємодія об'єкта і суб'єкта, результатом якої є допомога людям у розв'язанні їхніх життєвих проблем.

Класифікацію об'єктів соціальної роботи здійснено за критерієм масштабності. У цьому розумінні об'єктами соціальної роботи є:

- індивіди;
- сім'ї;
- групи;
- спільноти, які перебувають у скрутній життєвій ситуації.

Скрутною називають ситуацію, що порушує нормальне соціальне функціонування чи ефективну соціалізацію зазначених об'єктів або загрожує їм.

Основним суб'єктом соціальної роботи, центральною дійовою особою будь-якої системи соціальної роботи є соціальний працівник. Саме він, безпосередньо контактуючи і взаємодіючи з клієнтами, надає їм допомогу, підтримує їхні зусилля щодо виходу із скрутної життєвої ситуації (її поліпшення). Зрозуміло, що роль соціального працівника як суб'єкта соціальної роботи важко переоцінити. Водночас для зміни ситуації на краще часто недостатньо зусиль лише окремих осіб, а інколи й груп. Найчастіше для цього потрібні зусилля організацій і навіть соціальних інституцій різного рівня. Керівну й координуючу роль при цьому відіграє держава, створюючи систему державних установ, організацій та інституцій соціальної роботи. У своєрідну підсистему соціальної роботи об'єднуються недержавні організації і групи соціальної підтримки та допомоги.

Відомо кілька підходів до класифікації інституцій соціальної роботи за різними критеріями.

За критерієм рівня діяльності, її масштабами розрізняють такі організації:

- міжнародні (Міжнародна організація праці, Дитячий фонд ООН та ін.), діяльність яких поширюється на міжнародний простір;
- загальнодержавні (Міністерство праці та соціальної політики України, Державний центр соціальних служб для молоді та ін.);
- регіональні (територіальний орган соціальної допомоги, районний центр зайнятості населення та ін.).

За критерієм організаційних рівнів діяльності соціальних інституцій соціальної роботи розрізняють п'ять рівнів:

- перший – розробка політики й планування, окреслення меж служб (Верховна Рада України і місцеві ради, Адміністрація Президента, Кабінет Міністрів України);
- другий – забезпечення всебічності та широкого територіального охоплення механізмів для організації та формування служб (міністерства й відомства);
- третій – створення системи, управління цією системою, розв'язання певного кола проблем (Державний центр зайнятості населення, Державний центр соціальних служб для молоді);
- четвертий – розв'язання проблеми як окремої ситуації (з клієнтами працюють професіонали: правоохоронники, лікарі, соціальні працівники у відповідних установах і службах);
- п'ятий – розв'язання проблеми як вимоги (інформаційні, консультативні служби, відділи, які визначають суть проблеми і направляють клієнтів до відповідних спеціалістів).

За критерієм відомчої підпорядкованості соціальних служб та інституцій розрізняють:

- Міністерство праці та соціальної політики України:
 - державна служба зайнятості (мережа центрів зайнятості); мережа обласних та міських управлінь і районних відділів соціального захисту;
 - територіальні центри обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян; відділення соціальної допомоги; дитячі будинки-інтернати;

– будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів; спеціальні будинки-інтернати; психоневрологічні інтернати; пансіонати для ветеранів; протезно-ортопедичні заводи; заклади спеціальної освіти;

- Міністерство охорони здоров'я України:

– установи охорони здоров'я (лікарні та амбулаторно-поліклінічні установи, станції швидкої допомоги, санаторно-курортні, аптечні, санітарно-профілактичні установи); вищі та середні спеціальні медичні заклади освіти;

- Державний комітет у справах сім'ї та молоді:

Український державний центр соціальних служб для молоді (УДЦССМ), обласні, міські та районні центри соціальних служб для молоді;

- Міністерство освіти і науки України: дошкільні заклади; середні заклади освіти; дитячі оздоровчі табори; школи-інтернати для дітей-сиріт; спеціалізовані школи-інтернати (для дітей з різними видами захворювань і дітей, які відчують складності в навчанні); професійно-технічні заклади освіти; вищі заклади освіти різних рівнів акредитації;

- Міністерство внутрішніх справ України: виховно-трудова колонія; спеціалізовані приймальники-розподільники для неповнолітніх;

- Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

9.2. Діяльність недержавних організацій у соціальній сфері України

Процес розвитку недержавних організацій у соціальній сфері України зумовлюють такі причини: криза тоталітарної держави та системи соціального захисту; зростання недовіри до існуючих державних інституцій та установ; неможливість виконання державою взятих на себе зобов'язань у сфері соціального захисту; прагнення людей реалізувати свої інтереси та задовольнити наявні потреби; намагання людей знайти тих, хто має аналогічні проблеми.

Часто орієнтиром щодо структури створюваних недержавних організацій в Україні слугують напрями діяльності подібних структур за кордоном. На Заході громадські організації, чия місія полягає у розв'язанні соціальних проблем, класифікують так:

- організації за місцем проживання;
- групи само- та взаємодопомоги;
- організації, які надають послуги певним групам клієнтів;
- групи, що створюються для лобіювання;

- групи, які створюються для виконання медичних і соціальних досліджень;

- «парасоликові» чи посередницькі організації, що створюються для координації діяльності інших груп та забезпечення їх ресурсами.

До особливостей громадських організацій у соціальній сфері належать такі:

- невелика кількість їхніх членів;
- недостатній досвід роботи і співпраці їхніх членів і керівників.

Становлення недержавних об'єднань (НДО) в Україні відбувається надто повільними темпами через такі фактори:

- відсутність традицій громадянського суспільства, сприйняття населенням НДО як посередника від імені держави;
- недостатню поінформованість про сутність діяльності НДО;
- брак чіткого правового забезпечення діяльності НДО;
- розпорошеність НДО;
- невикористані резерви щодо взаємодії з державними структурами, діловими колами, міжнародними недержавними організаціями.

9.3. Теорії соціальної роботи

Вирізняють три основні групи теорій соціальної роботи:

1. **Психолого-орієнтовані** (об'єднують сукупність теорій, в центрі яких – ідея допомоги клієнту шляхом оптимізації його власних зусиль щодо використання його особистісних і соціальних ресурсів для впливу на ситуацію).

1.1. *Психодинамічна*, в основу якої покладено можливості психоаналізу. Психоаналіз суттєво розширив уявлення про сутність допомоги в соціальній роботі, про кожний зі складових елементів допомоги: отримання інформації про клієнта; діагностування соціального відхилення; прогнозування перспектив поліпшення стану; лікування – надання допомоги клієнту. Зокрема, розглядаючи ситуацію в контексті проблем як особистості, так і соціальних відхилень, за допомогою психоаналізу можна діагностувати динаміку особистісних і соціальних змін у взаємодії, прогнозувати подальший розвиток такої взаємодії і її вплив на стан клієнта.

1.2. *Екзистенціональна теорія* ґрунтується на тому, що у процесі аналізу поведінки клієнта необхідно зважати на те, як він сприймає та інтерпретує

свої уявлення про навколишній світ, як оцінює власний соціальний статус. Потреба в допомозі виникає тоді, коли уявлення клієнта про зовнішній світ неадекватні реаліям унаслідок того, що неадекватним є уявлення клієнта про власний соціальний статус.

1.3. *Теорія кризового втручання* орієнтована на ідею допомоги клієнтові, який перебуває у стані глибокої психологічної кризи і якому необхідне швидко оперативне втручання для виведення з дезадаптивного стану.

1.4. *Гуманістична теорія соціальної роботи* побудована на ідеї допомоги клієнтам у самопізнанні та усвідомленні значущості їх особистості в розумінні самих себе та характеру впливу на них довкілля. Під час особистого контакту соціальний працівник орієнтує клієнта на необхідність зрозуміти інших як умову розуміння себе і можливості вирішення своїх проблем тільки через розуміння ставлення до інших.

2. *Соціолого-орієнтовані* зосереджують увагу на соціальному контексті допомоги: соціальних детермінантах виникнення складних ситуацій, соціальних нормах і патології, соціальному контролі за поведінкою індивіда.

2.1. *Системна теорія соціальної роботи*: суспільство розглядається як складна соціальна система, утворена із сукупності взаємопов'язаних елементів у вигляді соціальних організацій та інститутів, взаємодія яких впливає на життєдіяльність людини.

2.2. *Системно-екологічна теорія соціальної роботи*, в якій допомога розглядається на стику соціальної системи та живого організму і є компетенцією соціальної психології. При цьому допомога має на меті збереження рівноваги між клієнтом і навколишнім середовищем, негативні зміни в якому викликають у клієнта дезадаптивні процеси.

2.3. *Соціально-радикальна теорія* концентрує увагу на ідеї допомоги клієнтові в розвитку його соціальної самосвідомості й передусім її політичної і правової складових. Мета допомоги – підвищити рівень самоконтролю клієнта, особистісної відповідальності, самоактуалізації його можливостей у захисті й обстоюванні своїх прав як людини, протистоянні дискримінації в тих чи інших сферах життєдіяльності безпосередньо індивіда та окремих соціальних груп і спільнот.

2.4. *Марксистська теорія соціальної роботи* побудована на ідеї допомоги клієнтові шляхом спільних колективних дій, спрямованих на підвищення самосвідомості та здійснення соціальних змін у суспільстві. При цьому допомога з боку соціального працівника може мати характер як соціального

нагляду і контролю, так і «соціального стабілізатора» або «соціального адвоката».

3. *Комплексно-орієнтовані* теорії об'єднують концептуальні підходи кількох гуманітарних наук – соціології, психології та педагогіки. Таке об'єднання зумовлене складністю та комплексним характером як об'єктів соціальної роботи, так і типових ситуацій допомоги клієнтові.

3.1. *Рольова теорія соціальної роботи* ґрунтується на комплексній ідеї рольової поведінки клієнта, який будує свою поведінку відповідно до моделей, схем, що відтворюються індивідуальною свідомістю. Рольова модель соціальної роботи охоплює проблеми клієнта, пов'язані з очікуваною поведінкою і бажаним розвитком з урахуванням минулого досвіду, розумінням значущості актуальних подій та механізмів формування у людини уявлень про її роль у житті.

3.2. *Соціально-педагогічна теорія соціальної роботи* базується на ідеї допомоги шляхом виховного впливу на процес соціалізації індивіда або соціальної групи, який здійснюється через систему соціальних інститутів – сім'ю, школу, позашкільні заклади.

3.3. *Когнітивна теорія соціальної роботи* ґрунтується на ідеї допомоги клієнту, орієнтуючись на особливість його мислення, установки, які в кінцевому підсумку спрямовують його соціальні дії. Суть допомоги полягає в регуляції соціальної поведінки клієнта шляхом навчання його «відпрацьовувати» механізми своїх вчинків адекватно до соціальних умов або конкретної ситуації, в якій він опинився. Практика соціальної роботи свідчить про те, що когнітивна теорія найефективніше використовується у складних життєвих ситуаціях, причини яких охоплюють сукупність соціальних, психологічних, а часто й біологічних факторів.

Запитання для самоперевірки

1. Які напрями соціальної роботи Ви знаєте?
2. Які види організацій, що займаються соціальною роботою, існують?
3. Назвіть причини розвитку недержавних організацій у соціальній сфері України.
4. Які групи теорій соціальної роботи Ви знаєте?
5. Яка з теорій соціальної роботи, на Вашу думку, застосовується в Україні?

Запитання для підготовки до заліку

1. Поняття соціальної економіки.
2. Загальнонаукові методи дослідження соціально орієнтованої ринкової економіки.
3. Класифікація нормативних документів, що регламентують соціальну роботу в Україні.
4. Основні положення Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017 від 05.10.2000 р.
5. Розмір державних соціальних гарантій.
6. Принципи формування державних соціальних стандартів і нормативів.
7. Державні соціальні нормативи у сфері соціальних послуг.
8. Державні соціальні гарантії.
9. Фінансове забезпечення надання державних соціальних гарантій.
10. Поняття соціального захисту.
11. Структура системи соціального захисту.
12. Суб'єкти системи соціального захисту.
13. Соціальне страхування як елемент системи соціального захисту.
14. Напрями соціального захисту економічно активного населення.
15. Державна політика на ринку праці.
16. Соціальний захист у разі настання безробіття.
17. Соціальний захист при нещасних випадках на виробництві.
18. Поняття соціально незахищених верств населення.
19. Основні форми захисту соціально незахищених верств населення.
20. Розмір державної допомоги соціально незахищеним верстам населення.
21. Сутність пенсійної реформи в Україні.
22. Недержавні пенсійні фонди.
23. Вік виходу на пенсію для жінок і чоловіків.
24. Поняття демографічної політики.
25. Основні демографічні показники України.
26. Соціальна політика як інструмент впливу на демографічну політику.
27. Об'єкт і суб'єкт соціальної роботи, їх класифікація.
28. Діяльність недержавних організацій у соціальній сфері України.
29. Теорії соціальної роботи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кліменко О. М. Соціальна економіка : навч. посіб. / О. М. Кліменко, М. А. Мащенко. – Харків : ХНЕУ, 2013. – 148 с.
2. Шевченко О. О. Соціальна економіка : навч. посіб. / О. С. Шевченко. – Краматорськ : ДДМА, 2008. – 59 с.
3. Удотова Л. Ф. Соціальна статистика : підручник / Л. Ф. Удотова. – Київ : КНЕУ, 2002. – 376 с.
4. Кілей Ю. Г. Соціальна статистика : навч. посіб. / Ю. Г. Кілей. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 239 с.
5. Бурова Н. В. Социальная статистика : учеб. пособ. / Н. В. Бурова, Э. К. Васильева, И. И. Елисеева. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 479 с.
6. Бабич К. Е. Социальная статистика : конспект лекций / К. Е. Бабич. – Харьков : ХГЭУ, 2003. – 59 с.
8. Іванісов О. В. Демографія : конспект лекцій / Іванісов О. В. – Харків : ХНЕУ, 2009. – 150 с.
9. Назарова Г. В. Демографія : навч. посіб. / Г. В. Назарова, О. В. Іванісов, О. Ф. Доровської. – Харків : ХНЕУ, 2011. – 218 с.
10. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, О. І. Янкович. – Київ : Центр навч. л-ри, 2004. – 254 с.
11. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект : нач. посіб. / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола. – Київ : ДЦССМ, 2004. – 362 с.
12. Семигін Т. В. Соціальна робота : навч. посіб. / Т. В. Семигін, І. М. Григ. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2004 – 178 с.
13. Васильєв В. В. Соціальна робота на підприємстві : навч. посіб. / В. В. Васильєв. – Київ : Слово, 2011. – 423 с.
14. Коваленко Н. В. Соціальна робота в пенітенціарній системі України : навч. посіб. / Н. В. Коваленко. – Суми : Мрія, 2014. – 247 с.
15. Лібанов Е. М. Пенсійна реформа в Україні : напрями реалізації : монографія / Е. М. Лібанов. – Київ : Ін-т демографії та соц. дослідж., 2010. – 269 с.
16. Руженський М. М. Система соціального захисту населення у транзитивному суспільстві : монографія / М. М. Руженський. – Київ : ІПК ДСЗУ, 2005. – 383 с.
17. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики : методологія та практика : монографія / М. В. Кравченко. – Київ : Інформ.-аналіт. агентство, 2012. – 451 с.

ЗМІСТ

Вступ	3
Тема 1. Соціальна економіка як основа державного управління.....	4
Тема 2. Нормативно-правове забезпечення соціальної політики.....	10
Тема 3. Планування та фінансування в соціальній економіці	15
Тема 4. Система соціального захисту населення	19
Тема 5. Соціальний захист економічно активного населення	25
Тема 6. Форми захисту соціально незахищених верств населення	34
Тема 7. Державне пенсійне страхування та недержавні пенсійні фонди	36
Тема 8. Соціальний аспект демографічної політики	42
Тема 9. Соціальна робота	47
Запитання для підготовки до заліку.....	53
Список літератури	54

Навчальне видання

Соціальна економіка

Конспект лекцій
для студентів денної та заочної форм навчання
за спеціальністю 051 «Економіка»

Укладач: ЛАРКА Людмила Сергіївна

Відповідальний за випуск проф. Яковлев А. І.
Роботу до видання рекомендував проф. Погорелов М. І.

Редактор Л. А. Пустовойтова

План 2017 р., поз. 33